

УДК 340:12”04/14”

О.А.Бундак

ORCID: [0000-0002-4398-560X](https://orcid.org/0000-0002-4398-560X)

ТЕОКРАТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА У СЕРЕДНЬОВІЧЧІ (НА ПРИКЛАДІ АВГУСТИНА БЛАЖЕННОГО ТА ФОМИ АКВІНСЬКОГО)

Стаття присвячена глибокому дослідженню теократичних концепцій держави та права у Середньовіччі, зосереджуючись на порівняльному аналізі вчень двох ключових фігур – Августина Блаженного та Фоми Аквінського. Актуальність обраної теми зумовлена постійною значущістю взаємозв'язку релігійних, політичних та правових норм у сучасному світі, де роль релігійних рухів та питання співіснування світських і релігійних цінностей залишаються предметом гострих дискусій. Звернення до середньовічної спадщини є необхідним для розуміння витоків європейської політичної думки.

У роботі детально розглядається концепція Августина Блаженного про «два гради» (Божий та Земний), де держава інтерпретується як «необхідне зло», що виникло внаслідок гріхопадіння, а право слугує інструментом примусу, спрямованим на підтримання порядку у гріховному світі. Підкреслюється, що для Августина справжня справедливість можлива лише в Божому граді, а земні царства мають підкорятися Божественному Провидінню.

На противагу цьому, досліджується вчення Фоми Аквінського, який здійснив революційну інтеграцію аристотелівського раціоналізму в християнську теологію. Аквінат трактував державу не як покарання, а як природне і богоугодне утворення, що відповідає суспільній природі людини. Особлива увага приділяється його чотириступеневій класифікації законів (вічний, природний, людський і божественний), яка демонструє ієрархію правових норм, де людське право, виведене з природного, спрямоване на досягнення «спільного блага» суспільства. Для Фоми закон є не лише засобом примусу, а й дороговказом до добродісного життя.

У статті проводиться ґрунтовний порівняльний аналіз поглядів обох мислителів щодо джерела походження держави, співвідношення віри та розуму, а також ролі та призначення права. Виявлені принципи відмінності відображають еволюцію політико-правової думки Середньовіччя – від песимістичного погляду на земну державу до її визнання як важливого інституту.

Зрештою, підкреслюється, що ідеї Августина і Фоми стали фундаментом для подальшого розвитку європейської політико-правової думки, вплинувши на формування сучасних концепцій верховенства права та складні питання взаємодії релігійних і державних інститутів у контексті демократичного суспільства.

Ключові слова: теократія, Середньовіччя, Августин Блаженний, Фома Аквінський, держава, право, Град Божий, Град Земний, природний закон, спільне благо, схоластика, політична думка.

DOI 10.34079/2518-1319 -2025-15-30-7-15

Дослідження взаємозв'язку релігії, держави та права в історії політико-правової думки залишається надзвичайно актуальним, особливо в контексті сучасних глобальних викликів. У сучасному світі, де релігійні рухи відіграють значну роль у формуванні суспільної свідомості, а питання співіснування світських та релігійних норм є предметом

гострих дискусій, звернення до історичних джерел є необхідним для глибшого розуміння цих процесів. Середньовічна епоха є ключовою в цьому аспекті, адже саме в цей період були сформовані фундаментальні теократичні концепції, які заклали основи європейської політичної думки.

Особливе місце в цьому процесі посідають праці Августина Блаженного та Фоми Аквінського. Їхні ідеї не лише визначали ставлення до світської влади впродовж багатьох століть, але й досі впливають на дискусії про природу держави, джерела права та роль релігії в публічному житті. Розуміння їхніх поглядів дозволяє простежити, як змінювалися уявлення про державу: від «необхідного зла» (у Августина) до «природної та богоугодної» інституції (у Фоми Аквінського). Таким чином, аналіз їхніх вчень є важливим не лише для істориків, а й для правознавців і політологів, які прагнуть осмислити витоки сучасних інститутів і проблем.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених політико-правовим поглядам Августина та Фоми Аквінського, у сучасній історіографії існують певні суперечності щодо їхнього ставлення до світської влади. Досі тривають дискусії про те, наскільки концепція Августина Блаженного «*двох градів*» була радикальною у своєму запереченні земної держави як самоцінності. Водночас, у вченні Фоми Аквінського простежується спроба гармонізувати античні (аристотелівські) ідеї з християнською догматикою, що також породжує питання про межі цієї інтеграції та її наслідки для розуміння держави і права. Таким чином, основна проблема дослідження полягає у виявленні спільних рис та принципових відмінностей у теократичних концепціях Августина і Фоми Аквінського, щоб простежити еволюцію політико-правової думки Середньовіччя.

Мета дослідження полягає у проведенні комплексного аналізу та порівняння теократичних концепцій Августина Блаженного і Фоми Аквінського для виявлення еволюційних змін у розумінні взаємозв'язку релігії, держави та права у Середньовіччі.

Аналіз останніх публікацій. Дослідження політико-правових вчень Середньовіччя є традиційним напрямком у науці, який постійно збагачується новими інтерпретаціями.

1. Значна увага загальній характеристиці вчень цих мислителів приділена у підручниках та посібниках з політології, історії вчень про державу та право, історії держави і права зарубіжних країн (Яремчук, 2022; Демиденко та Петришин, 2009; Кормич, 2015; Шанько, Чорна, Авксентьева та Тихонова, 2017, Юрій, 2015).

У сучасній науковій літературі, що знаходиться у відкритому доступі, можна знайти чимало праць, які детально аналізують як окремі аспекти філософії Августина та Фоми Аквінського, так і їхній вплив на історію думки, право, державу та владу.

Так у роботі О. Фаста розглядається взаємозв'язок між правовою доктриною Фоми Аквінського та сучасною концепцією верховенства права; аналізується специфіка природно-правових поглядів середньовічного мислителя та оцінюється рівень їхнього впливу на формування теперішнього розуміння верховенства права (Фаст, 2017). Правові питання у творах Фоми Аквінського розглядаються О. Булдаковою, І. Мусіловським (Булдакова, 2012; Мусіловський, 2018). Інші наукові публікації, доступні в інтернеті, такі як статті у виданнях фокусуються на окремих елементах вчення Фоми Аквінського, зокрема на його ідеї природного закону. Вони підкреслюють, що саме завдяки Аквінату було відновлено та гармонізовано аристотелівське розуміння держави, що стало важливим кроком відходу від суто теократичного погляду.

Питання релігійної віри крізь призму поглядів Фоми Аквінського, найвидатнішого представника схоластики XIII століття, відомого теолога та філософа, розглядаються у наукових розвідках Т. Якубової та А. Лямець, В. Кузьменко,

В. Лубського та Т. Горбаченко. (Якубова та Лямець, 2015; Кузьменко, 2018; Лубський та Горбаченко, 2010). Жданенко С. Б. у своїй статті аналізує теократичну концепцію Святого Августина, яка ілюструє глибокий зв'язок політичної думки Середньовіччя з теологією (Жданенко, 2017).

Безпосередньо першоджерела, тобто праці самих середньовічних схоластів та сучасні наукові різнопланові статті стали основою для нашої наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Політико-правові погляди Августина Блаженного (354–430 рр. н.е.) нерозривно пов'язані з драматичними подіями кінця Римської імперії. Його життя припало на період глибокої кризи: політичної дестабілізації, економічного занепаду та постійних нападів варварських племен. Кульмінацією цих подій стало захоплення і розграбування Риму вестготами у 410 році. Ця подія, що потрясла весь тодішній світ, стала поштовхом до написання головної праці Августина – «Про град Божий» (Августин, б.д.).

Багато римлян-язичників звинувачували християнство в загибелі імперії, стверджуючи, що відмова від традиційних богів і прийняття нової віри призвели до гніву стародавніх божеств. У відповідь на ці звинувачення Августин розробив усеохопну філософську концепцію, яка мала на меті спростувати подібні твердження і пояснити справжнє місце держави в історії людства. Його мета полягала не стільки в захисті Римської імперії, скільки в обґрунтуванні того, що доля Церкви і вірних не залежить від тимчасових земних царств.

Центральною ідеєю політичної філософії Августина є концепція «двох градусів». Він розрізняв Град Божий та Град Земний. Ці «гради» є не стільки географічними утвореннями, скільки метафізичними спільнотами, що визначаються різним ставленням їхніх членів до Бога.

Град Божий – це спільнота вірних, що живуть за Божою волею і керуються любов'ю до Бога, доходячи аж до презирства до себе. Його члени прагнуть до спасіння та вічного життя. Цей град існує як на небесах, так і в земній Церкві, що є його видимим представництвом.

Град Земний – це спільнота людей, що керуються любов'ю до себе, доходячи аж до презирства до Бога. Її члени прагнуть до земних благ, влади та насолод. Цей град формується з усіх людей, які ставлять матеріальні інтереси та власну волю вище за Божу.

Ці два гради, за Августином, існують у змішаному стані в земному світі. Їхня боротьба триватиме до кінця часів, коли вони будуть розділені на Страшному Суді.

З концепції «двох градусів» випливає і ставлення Августина до земної держави. На відміну від античних мислителів, які вважали державу вищим благом, Августин розглядає її як наслідок гріхопадіння. До гріхопадіння люди жили в стані блаженного миру, не потребуючи примусу. Однак після гріха первородного люди стали схильні до зла, і держава з її законами виникла як засіб приборкання гріховних пристрастей. Вона є «ліками» від людської гріховності, а не ідеалом.

Августин ставив під сумнів легітимність будь-якої держави, що не керується божественними принципами. Його знаменита фраза: «Без справедливості що таке держава, як не великі розбійницькі банди? Ібо і самі розбійницькі банди – що таке, як не маленькі держави?» (Вікітека, б.д.). Ця цитата з твору «Про град Божий» (Кн. IV, гл. 4) підкреслює, що законність земної влади залежить виключно від її відповідності вищим, божественним критеріям справедливості.

Таким чином, Августин фактично відмовляє державі в її самодостатній цінності. Її єдине виправдання – це служіння справі «Граду Божого» на землі, зокрема, через забезпечення миру та порядку, що дозволяє християнам безперешкодно йти до спасіння.

У цьому сенсі, земна держава є лише тимчасовим інструментом, що має підтримувати порядок до того часу, коли людство досягне свого кінцевого призначення.

Фома Аквінський є найяскравішим представником та провідним теологом католицького богослов'я та схоластики. На відміну від своїх попередників, він здійснив безпрецедентну інтеграцію аристотелівського раціоналізму в християнську теологію. Він не бачив суперечності між вірою та розумом, вважаючи, що вони доповнюють одне одного. Розум, за його словами, дає змогу пізнати істини, які не суперечать Божому одкровенню, а, навпаки, ведуть до нього.

Саме з Арістотеля Фома запозичив ідею про те, що людина є «політичною та соціальною твариною». Це ключове положення кардинально змінило ставлення до держави. Якщо для Августина держава була лише «необхідним злом», що виникло внаслідок гріха, то для Фоми вона є природним утворенням, що відповідає самій сутності людини. Він стверджував, що людина може досягти своєї досконалості лише в спільноті, а держава є вищою формою такої спільноти.

Центральною частиною правової філософії Фоми Аквінського є його чотири ступенева ієрархія законів, що представлена в «Сумі теології» (Св. Тома з Аквіну, 2011). Ця класифікація демонструє, як божественний порядок втілюється в людському житті.

Вічний закон – це найвища форма закону, що є самим божественним розумом, який керує всім світом. Це ідеальний план, згідно з яким Бог створив і підтримує всесвіт. Людина не може пізнати цей закон повністю, але він є джерелом усіх інших законів.

Природний закон є відображенням вічного закону в людському розумі. Він є універсальним і незмінним, доступним кожній людині через розум, незалежно від її віросповідання. Природний закон містить загальні моральні принципи, найважливішим з яких є: «...спільнота, заснована на розумі, спрямована на досягнення блага... Отже, першою заповіддю природного закону є: роби добро і уникай зла» (Св. Тома з Аквіну, 2011).

Природний закон спонукає людей до збереження життя, продовження роду, пошуку істини (зокрема, пізнання Бога) та життя в суспільстві.

Людський закон – це норми, які створюються людьми для регулювання суспільних відносин. Його основна мета – забезпечення спільного блага і підтримання порядку в державі. Головна умова легітимності людського закону – це його відповідність природному закону. Якщо закон суперечить природним принципам (наприклад, легалізує вбивство), він перестає бути законом, а стає лише «спотворенням закону».

Божественний закон – це норми, дані Богом через священні писання (наприклад, Десять заповідей, Нагірна проповідь). Цей закон є необхідним, оскільки людський закон має свої недоліки і не може охопити всіх вчинків. Божественний закон спрямовує людину до її кінцевого призначення – вічного блаженства, яке є вищим за земне благо.

Слідуючи Арістотелю, Фома Аквінський вважав, що держава є не просто людським винаходом, а природним і богоугодним інститутом. Її поява обумовлена прагненням людей до спільного життя та спілкування.

Головною метою держави є досягнення спільного блага. Це не просто сума індивідуальних благ, а умови, які дозволяють кожному громадянину досягти своєї досконалості. Спільне благо включає в себе мир, справедливість і можливість вести добродієсне життя.

Фома виокремлює три елементи державної влади – сутність, походження та використання, і розрізняв наступні форми правління за критерієм їхнього спрямування на спільне благо:

– правильні форми: монархія, аристократія, політія, які служать спільному благу;

–неправильні форми: тиранія, олігархія, демократія які служать лише інтересам правителя або окремої групи.

Розмежувальним критерієм він вважав є моральний характер правління.

Фома вважав монархію найкращою формою, оскільки єдина влада найкраще забезпечує єдність і порядок. Однак він був свідомий небезпеки тиранії, тому припускав, що в разі деспотизму тирана можна усунути. Поділяючи монархії на абсолютну на політичну, за висновками О. Булдакової, він віддавав перевагу останній, бо тут влада обмежувалася законом (Булдакова, 2012).

Попри те, що А. Августин і Ф. Аквінський є стовпами християнської філософії Середньовіччя, їхні політико-правові вчення демонструють значну еволюцію думки. Ця зміна відображає перехід від песимістичного погляду на земну реальність до спроби гармонізувати християнську віру з раціональним світом.

Обидва мислителі погоджуються в одному – верховенство божественного над земним. Для Августина і для Фоми кінцевою метою людського життя є спасіння, а справжнім джерелом моралі та права – Божа воля. Людські інституції та закони легітимні лише тоді, коли вони відповідають вищим, божественним принципам.

Проте, незважаючи на цю спільну основу, у їхніх підходах до розуміння держави і права існують принципові відмінності, що відображають різні історичні та філософські епохи. Виокремимо три основні позиції.

1. Погляди на джерело держави.

Августин Блаженний вважав, що держава є наслідком гріхопадіння. У його концепції «двох градусів» земна держава є частиною «Градуса Земного» і виникла як «ліки» від гріховної природи людини. Її призначення – стримувати людські пристрасті та підтримувати мир, але вона не є добром сама по собі.

На противагу цьому, Фома Аквінський, спираючись на Арістотеля, розглядав державу як природне утворення. Для нього людина є «політичною твариною», і суспільне життя є природною формою її існування. Держава відповідає самій сутності людини і є необхідною для досягнення спільного блага.

2. Питання співвідношення віри та розуму.

В філософії Августина Блаженного домінує пріоритет віри над розумом. Знання та істина можуть бути досягнуті лише через віру. Знаменита формула Августина – «Вірую, щоб розуміти» – відображає його підхід, де розум є лише інструментом для осягнення вже прийнятих на віру істин.

Фома Аквінський зробив спробу гармонізувати віру та розум. Він стверджував, що істина може бути пізнана як через божественне одкровення (віра), так і через людський розум. На його думку, ці два шляхи ведуть до однієї і тієї ж істини, оскільки Бог є джерелом як одкровення, так і розуму. Цей підхід дозволив йому створити більш раціоналістичне обґрунтування держави та права.

3. Питання ролі права.

В Августина Блаженного роль закону зводиться до підтримання порядку. Оскільки держава є наслідком гріха, то і закон є лише засобом примусу для запобігання хаосу. Справжня справедливість, за ним, можлива лише в «Градї Божому», тоді як земне право є недосконалим і тимчасовим.

Фома Аквінський розглядав закон як інструмент, що веде до «спільного блага». У його ієрархії законів людський закон, виведений з природного, має власну цінність і спрямований на благо суспільства. Закон не просто карає, а виховує громадян, сприяє їхньому добродію життю і, зрештою, допомагає їм досягти вищого блага – спасіння.

У підсумку, Августин і Фома Аквінський демонструють еволюцію християнської політичної думки від заперечення світської держави як самоцінності до її визнання як природного і богоугодного інституту, що має важливу роль у житті людини.

Можемо зробити висновок, що теократичні концепції обох мислителів відіграли ключову роль у формуванні європейської політико-правової думки, демонструючи її значну еволюцію впродовж Середньовіччя. Вони залишаються актуальними і сьогодні. Подальше дослідження може бути спрямоване на дослідження впливу ієрархії законів Фоми Аквінського на сучасне конституційне право, зокрема на концепцію верховенства права та ідею про те, що державні закони мають відповідати вищим, універсальним принципам. Вивчення цих ідей дозволяє не тільки глибше зрозуміти минуле, а й краще осмислити сучасні проблеми взаємодії релігії, держави і суспільства.

Бібліографічний список:

- Августин, Аврелій, б.д. Про Град Божий. *Благовіст*.
Доступно: <<https://blagovist.info/vybrani-pratsi-sviatykh/pro-hrad-bozhyu-knyha-1>>
- Булдакова, О., 2012. Держава, влада та право в політичних концепціях Августина Блаженого та Фоми Аквінського: еволюція ідей. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 112, с. 4-7. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ist_2012_112_3>
- Вікітека, б.д. *Про Град Божий. Книга IV*. Доступно: <[https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B5_%D0%91%D0%BE%D0%B6%D1%8C%D0%B5%D0%BC_\(%D0%90%D0%B2%D0%B3%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD\)/4](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B5_%D0%91%D0%BE%D0%B6%D1%8C%D0%B5%D0%BC_(%D0%90%D0%B2%D0%B3%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD)/4)>
- Демиденко, Г. Г. та Петришин, О. В. (ред.), 2009. *Історія вчень про державу і право : підручник*. Харків : Право.
- Жданенко, С. Б., 2017. Теократичні ідеї Августина Блаженого та їх середньовічна імплементація. *Вісник Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, 1, С. 53-63. Доступно: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnyua_2017_1_8.pdf>
- Кормич, А. І., 2015. *Історія вчень про державу і право: Навч. посібник*. 4-те вид., доповн., у 2-х част. Київ : Алерта.
- Кузьменко, В. В., 2018. Онтологія, антропологія, аксіологія, гносеологія філософсько-правової концепції Фоми Аквінського. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 4, с. 11–19.
- Лубський, В. І. та Горбаченко Т. Г., 2010. Два погляди на релігійну віру (за Фомою Аквінським та Уільямом Джеймом). *Наукові журнали національно авіаційного інституту. Філософія. Культурологія*, 1, с. 17-21. Доступно: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnau_f_2010_1_6.pdf> (дата звернення: 10.06.2025)
- Мусіловський, І. М., 2018. Правове питання ідеалу у теорії Фоми Аквінського. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2(23), Том 5, частина 2, с. 9-12.
- Св. Тома з Аквіну, 2011. Сума теології. Пер. з латин. П. А. Содомора. Кн. I: Про Бога. Питання 1-43. Львів: СПОЛОМ. Доступно: <<https://catalog.lounb.org.ua/bib/392660>>
- Фаст, О. О., 2017. Внесок Фоми Аквінського у формування концепції верховенства

- права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 43(1), с. 44-47. Доступно: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2017_43%281%29__12.pdf>
- Шанько, В. І., Чорна, Н. В., Авксентьева, Т. Г. та Тихонова, Л. А., 2017. *Політологія: Навчальний посібник*. Видання 2-е, перероблене та доповнене. Київ: Видавництво «Фірма «ІНКОС», Центр учбової літератури.
- Юрій, М.Ф., 2015. *Політологія: навч. посіб.* Київ: Знання.
- Якубова, Т.А. та Лямець, А.М., 2015. Матеріали про Фому Аквінського (1225 або 1226-1274) у польськомовному, франкомовному фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ. *Науковий потенціал славістики: історичні здобутки та тенденції розвитку» (до Дня слов'янської писемності та культури)*: Міжародна наукова конференція. Доступно: <<http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/490>>
- Яремчук, В.Д., 2022. *Історія політичних і правових вчень : схеми, дефініції, джерела, персоналії*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 380 с.

Referensec

- Avrelii Avhustyn, b.d. Pro Hrad Bozhyi [About the City of God]. *Blahovist*. Available at: <<https://blagovist.info/vybrani-pratsi-sviatykh/pro-hrad-bozhyu-knyha-1>>
- Buldakova, O., 2012. Derzhava, vlada ta pravo v politychnykh kontseptsiiakh Avhustyna Blazhenoho ta Fomy Akvinskoho: evoliutsiia idei [State, power and law in the political concepts of Augustine the Blessed and Thomas Aquinas: the evolution of ideas]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia*, 112, с. 4-7. Available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ist_2012_112_3> (in Ukrainian).
- Vikiteka, b.d. Pro Hrad Bozhyi [About the City of God]. Knyha IV. Available at: <[https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B5_%D0%91%D0%BE%D0%B6%D1%8C%D0%B5%D0%BC_\(%D0%90%D0%B2%D0%B3%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD\)/4](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9E_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B5_%D0%91%D0%BE%D0%B6%D1%8C%D0%B5%D0%BC_(%D0%90%D0%B2%D0%B3%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD)/4)> (in Ukrainian).
- Demydenko, H. H. ta Petryshyn, O. V. (red.), 2009. *Istoriiia vchen pro derzhavu i pravo : pidruchnyk [History of doctrines about the state and law: textbook]*. Kharkiv : Pravo. (in Ukrainian).
- Zhdanenko, S. B., 2017. Teokratychni idei Avhustyna Blazhenoho ta yikh serednovichna implementatsiia [The Democratic Ideas of Augustine the Blessed and Their Medieval Implementation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia imeni Yaroslava Mudroho». Seriiia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, 1, S. 53-63. Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnyua_2017_1_8.pdf> (in Ukrainian).
- Kormych, A. I., 2015. *Istoriiia vchen pro derzhavu i pravo: Navch. posibnyk [History of doctrines about the state and law: Textbook]*. 4 te vyd., dopovn., u 2-kh chast. Kyiv : Alerta. (in Ukrainian).
- Kuzmenko, V. V., 2018. Ontolohiia, antropolohiia, aksiolohiia, hnoseolohiia filofsko-pravovoi kontseptsii Fomy Akvinskoho [Ontology, anthropology, axiology, epistemology of the philosophical and legal concept of Thomas Aquinas]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 4, с. 11–19. (in Ukrainian).
- Lubskiy, V. I. ta Horbachenko T. H., 2010. Dva pohliady na relihiinu viru (za Fomoiu

- Akvinskym ta Uiliamom Dzheimom) [Two Views on Religious Faith (according to Thomas Aquinas and William James). *Naukovi zhurnaly natsionalno aviatsiinoho instytutu. Filosofiia. Kulturolohiia*, 1, s. 17-21. Available at: <http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnau_f_2010_1_6.pdf> (data zvernennia: 10.06.2025) (in Ukrainian).
- Musilovskyi, I. M., 2018. Pravove pytannia idealu u teorii Fomy Fkvinskoho [The legal question of the ideal in the theory of Thomas Aquinas]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, 2(23), Tom 5, chastyna 2, c. 9-12. (in Ukrainian).
- Sv. Toma z Akvinu, 2011. Suma teolohii [Summa theologiae]. Translated from Latin. P. A. Sodomora. Kn. I : Pro Boha. Pytannia 1-43. Lviv: SPOLOM. Available at: <<https://catalog.lounb.org.ua/bib/392660>> (in Ukrainian).
- Fast, O. O., 2017. Vnesok Fomy Akvinskoho u formuvannia kontseptsii verkhovenstva prava [The contribution of Thomas Aquinas to the formation of the concept of the rule of law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo*, 43(1), s. 44-47. Available at: <http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2017_43%281%29_12.pdf> (in Ukrainian).
- Shanko, V. I., Chorna, N. V., Avksentieva, T. H. ta Tykhonova, L. A., 2017. Politolohiia: Navchalnyi posibnyk [Political Science: Study Guide]. Vydannia 2-e, pereroblene ta dopovnene. Kyiv: Vydavnytstvo «Firma «INKOS», Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian).
- Yurii, M.F., 2015. Politolohiia: navch. posib [Political Science: Study Guide]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian).
- Yakubova, T.A. ta Liamets, A.M., 2015. Materialy pro Fomu Akvinskoho (1225 abo 1226-1274) u polskomovnomu, frankomovnomu fondakh viddilu biblioteknykh zibran ta istorychnykh kolektsii NBUV [Materials about Thomas Aquinas (1225 or 1226-1274) in the Polish-language and French-language holdings of the Department of Library and Historical Collections of the National Library of the Russian Federation]. *Naukovyi potentsial slavistyky: istorychni zdobutky ta tendentsii rozvytku» (do Dnia slovianskoi pysemnosti ta kultury): Mizharodna naukova konferentsiia*. Available at: <<http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/490>> (in Ukrainian).
- Yaremchuk, V.D., 2022. *Istoriia politychnykh i pravovykh vchen : skhemy, defynitsii, dzherela, personalii [History of political and legal doctrines: schemes, definitions, sources, personalities]*. Lviv: Lviskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 380 s. (in Ukrainian).

Bundak O.A.

THE THEOCRATIC CONCEPT OF THE STATE AND LAW IN THE MIDDLE AGES (ON THE EXAMPLE OF AUGUSTINE OF HIPPO AND THOMAS AQUINAS)

The article explores the evolution of theocratic concepts of state and law in the Middle Ages, focusing on a comparative analysis of the doctrines of two key figures – Augustine of Hippo and Thomas Aquinas. The relevance of the chosen topic is driven by the enduring significance of the interplay between religious, political, and legal norms in the contemporary world, where the role of religious movements and the coexistence of secular and religious

values remain subjects of intense debate. Turning to the medieval heritage is essential for understanding the origins of European political thought.

The paper thoroughly examines Augustine's concept of the "Two Cities" (the City of God and the Earthly City), where the state is interpreted as a "necessary evil" arising from the Fall, and law serves as an instrument of coercion aimed at maintaining order in a sinful world. It is emphasized that, for Augustine, true justice is only possible in the City of God, and earthly kingdoms must submit to Divine Providence.

In contrast, the study investigates the teachings of Thomas Aquinas, who achieved a revolutionary integration of Aristotelian rationalism into Christian theology. Aquinas interpreted the state not as a punishment, but as a natural and God-pleasing institution that corresponds to the social nature of humanity. Special attention is paid to his four-tiered classification of laws (eternal, natural, human, and divine), which demonstrates a hierarchy of legal norms where human law, derived from natural law, aims to achieve the "common good" of society. For Aquinas, law is not merely a means of coercion but also a guide to virtuous living.

The article provides a thorough comparative analysis of both thinkers' views on the origin of the state, the relationship between faith and reason, and the role and purpose of law. The identified fundamental differences reflect the evolution of political and legal thought in the Middle Ages – from a pessimistic view of the earthly state to its recognition as an important institution.

Finally, it is highlighted that the ideas of Augustine and Aquinas became the foundation for the further development of European political and legal thought, influencing modern concepts of the rule of law and the complex issues of interaction between religious and state institutions within a democratic society.

Keywords: *Theocracy, Middle Ages, Augustine of Hippo, Thomas Aquinas, state, law, City of God, Earthly City, natural law, common good, scholasticism, political thought.*

Стаття надійшла до редколегії 12.07.2025